

Arvamuslugu:

Milleks meile vaja ...

... mälestisi, miljööväärtusi, muinsuskaitset, kogu seda ajaloolist taaka. Ilma minevikuta on ju palju lihtsam. Miks ei võiks iga põlvkond eelmiste kätetööd maha lammutada ja ümber kujundada oma maitse järele. Milleks alles hoida seda, mis vormilt ja väärtustelt, mida ta kannab, kuulub minevikku.

Erinevaid ülaltooduga sarnaseid või samasuunalisi mõtteavaldusi olen viimasel ajal lugenud nii internetikommentaaridest kui trükisõnast. Näiteks noor maastikuarhitekt Robert Kähr kutsub eemisel aastal ilmunud ajakirja „ÕU“ esinumbris protestima linnaruumi kasutamise reeglite vastu ja Raekoja platsi (Tallinnas) julgelt ümber kujundama. Tema jaoks on kultuur „orgaaniline, bioloogiline nähtus, amöüb, kes kasvab, hääbub, kohaneb vastavalt kontekstile ja tingimustele, milles ta parasjagu eksisteerib“. Ei ole vaja seda elukat puuri suruda ja reeglitega kammitseada, leiab ta, ja kutsub veel kehtivaid käitumistavasid eirama ning käituma traditsioonilises linnaruumis oma äranägemise järgi. „Kohti tuleks vaadata käesolevas ajas, pidevalt uuenevate ja muutuvatena, mitte minevikust meieni kandunud jäikade kuvanditena, tardunud arusaamadena.“

„Katkestuste kultuur“, ka seda Hasso Krulli 1990tel leiutatud ja sealtpeale justkui oma elu elavat kummalist väljendit olen viimasel ajal taas korduvalt kuulnud. Ehk ongi järjepidevuse puudumine, ülekutiveeritud pidevusetus, tolle amööbse kultuuri alustala? Kähri kirjutise ajend - seinale kritseldatud roppus passib hästi ka tema tekstis väljenduse leidnud hilismodernistliku minevikutunnetuse mõõdupuuks. Kuigi toimunud akt, üldkehtivate reeglite eiramine, kähriliku kultuuriteooria kohaselt tõlgendatuna, peaks olema õilis ja edasiviiv, mõjub toimu meeldetuletamine pigem häirival. Hästi tuntakse end alles siis, kui ollakse end mõne uue triki abil mineviku kammitseist vabastanud. Selline käsitlus ei võimalda kogeda minevikku ja selle jälgi meeliülendavana, pigem neid välditakse ja tõrjutakse. Ons selline sättumus meile ja meie ajale omane?

Milline on meie, 21. sajandi eestlaste minevikutunnetus ja suhe ajaloolisse linnaruumi. Kas me üldse tajume meid ümbritsevat linnamiljööd, eri aegadest pärinevaid ja erinevaid maailmu, vastuolulisi ideid ja iluideaale peegeldavaid ehitisi ja neist moodustuvat ruumi, kogu seda heterotoopset ja mitmetähendusikku keskkonda, oma kultuuri osana? Kas suudame sellesse maailma süveneda ja sulanduda, et seda väärtustada? Millise jälje jätame sellesse oma tegevusega meie?

Kas keegi on lugenud, mitmel juhul on Mart Laari äsja ilmunud raamatus „101 sündmust Eesti ajaloost“ tegemist mõne hiljem rahvussümboliks saanud hoone ehitamisega? Konkreetne vastus oleks, et mitte ühegi - või siiski, kaks raamatus mainitud ajaloosündmust, Tartu Ülikooli asutamine ja taasavamine, seostuvad enamikule meist siiski ühe väga konkreetse hoonega. Päris lootusetu see lugu meie arhitektuuriteadvusega siis veel ei ole?

Seda muidugi eeldusel, et hoone kui sümbol säilitab oma staatuse ja ülikooli kesklinnast välja ei kolita. Mujal ei oleks selline asi ilmselt mõeldav aga meil on ju katkestuste kultuur, mine sa tea.

Meie algkooliõpikutes propageeritud stereotüüpne ajalookäsitlus on rõhutatult etnotsentristlik. Selle kohaselt algab tõeline Eesti ajalugu muistse vabadusvõitlusega ja jätkub eestlaste rahvusliku ärkamise ja omariikluse rajamisega. Seda, mis vahepeal oli, ei ole vaja eriti põhjalikult tunda, sest see ei ole "oma". Sidemete katkestamist balti ja saksa kultuurikooslusega on meie kultuuri diskursuses käsitletud siiani üksnes positiivsena. Sellesse kultuuriruumi kuulub paraku ka enamik meie arhitektuuriloost, keskaegsed kirikud ja linnused, 18. ja 19. sajandi mõisaarhitektuur ja kogu nn suurte arhitektuuriilide ajastu arhitektuuripärand meie linnades. Kuivõrd Eesti oma arhitektuuritraditsioon kujunes välja alles 1920.–1930. aastatel, seostub meie rahvuslik arhitektuuriidentiteet siiani peaaegu eranditult selle perioodiga – kuvandiga „vanast heast Eesti ajast“.

Alles viimasel ajal oleme hakanud avastama oma juuri ka sügavamalt. Näiteks üllatume leides, et meie 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguse puitarhitektuuri – olgu siis Kalamaja või Karlova – puitelamute tellijad ja ehitusmeistrid (kaasaegses mõttes arhitektid ja insenerid) olid ülekaalukalt eesti rahvusest – see siis ongi meie oma linnakultuur!?

Ent rahvusliku identiteedi suhtestumine selle meie linnadele nii olemusliku ajaloolise kihistusega võtab veel aega. Oleme harjunud pidama oma puitarhitektuuri millekski häbiväärseks, vähe- või koguni alaväärtuslikuks. Alates 1920. aastatest, läbi nõukogude aja kuni uue Eesti vabariigini välja peeti ajalooliste puumajade ja agulite lammutamist positiivseks nähtuseks – takistuste kõrvaldamiseks progressi teelt. See arusaam kinnistus 20. sajandil elanud ja õppinud arhitektide, inseneride ja linnaplaneerijate mõttemalliks, muutus üldlevinud stereotüübiks ja püsib visalt siiani, leides endale kaasaegse linnaplaneerimise protsessis erinevaid avaldumisvorme.

Miks ma sellest kõigest kirjutan?

Olen pikemat aega juurelnud selle üle, mis on meie linnaruumis toimuva taga. Miks me ei oska oma arhitektuuripärandit hinnata? Miks ei ole ajalooliste hoonete ja traditsioonilise linnamiljöö säilitamine meie jaoks sama loomulik kui järjepidevama arenguga põhjamaades, Soomes ja Rootsis? Ent isegi meiega sama saatust jaganud Lätis näib asi hetkel paremini olevat – näiteks kui võrrelda naabrite Kuldigat või Talsit meie analoogiliste väikelinnade praeguse ilmega.

Viimase paarikümne aastaga on meil – seda enesele teadvustamata – õnnestunud rikkuda märkimisväärne osa oma kuni selle ajani hästi säilinud traditsioonilisest linnakeskkonnast. 1990. aastate kesksaiku unustati senised talupojatarkused, põlvest põlve edasi antud ehitushoolde traditsioonid, nagu puumajade värvimine ja akende kittimine, ja mindi kaasa uue ehitusmoega. Ehkki tänaseks on paljud majaomanikud juba oma vigadest aru saanud ja hooldusvabade materjalide usukuulutajad ei ole enam nii populaarsed kui 1990. aastatel,

jätkub linnakeskkonna risustamine plastikakende ja muude odavate rämpsehitusmaterjalidega inertsist edasi. Ühe kümnendi jooksul rikutud linnaruumi terviklikkuse taastamisele kulub tõenäoliselt aastakümneid ja miljoneid eurosid praeguste ja tulevaste maksumaksjate raha. Veelgi suuremat kahju võib tuua 1990tel ulatuslikult praktiseeritud sobimatute ehitusmaterjalide ja valede töövõtete valimatu kasutamine, mis veel aastaid hiljem võivad põhjustada elanikele terviseprobleeme ja hoonetele mädanikkahjustusi. Niipalju siis eestlaste ehituskultuurist.

Kuigi oleme põhjamaade eeskujust innustatuna praeguseks kehtestanud kümneid miljööväärtusega hoonestusalasid, ei ole me suutnud neid enese jaoks üldarusaadava sisuga täita, rääkimata argitasandil tehtavast selgitustööst. Miljööväärtuslike piirkondade hävitamine jätkub endise hooga.

Viimane ilmikas näide järjepidevuse puudumisest enda kehtestatud põhimõtete eiramisest ning mis seal salata - Tartu linna praegu valitsevate poliitikute ignorantsusest ja rumalusest on Lina tänava juhtum Tartus. Tegemist on terviklikult säilinud miljööväärtusliku hoonetekompleksiga, linna ajaloo seisukohalt olulise paigaga, kus ligi 180 aastat asus Tartu linnahaigla – kliiniku sündi uurinud Michel Foucault nimetaks sellist paika kahtlemata heterotoopiaks. Kompleksi kavandas Tartu klassitsistliku linnaruumi kavandaja, linnaehitusmeister G. F. W. Geist aastatel 1827–1835. Kompleksi pärliks on 1830. aastatest pärinev ampiirstiilis vana haiglahoone, mida raamivad 19. sajandil ja 20. sajandi algul rajatud ürg-tartulikud puumajad. Peaks olema enesestmõistetav, et sellise linna jaoks olulise tähendusega, miljööalana kaitstava paiga planeerimisel pööratakse erilist tähelepanu kõigi selle ilmet kujundavate ajalooliste hoonete ja miljööala ruumilise terviklikkuse säilitamisele.

Lähteseisukohtade menetlemise käigus juhtisid muinsuskaitsjed ja kodanikuühendused sellele korduvalt linnavalitsuse ja linnavolikogu tähelepanu. Ja ometi kinnitas Tartu linnavolikogu – tema kesk- ja reformierakondliku enamuse abiga - pikemalt arutlemata iseenda varasema määrusega otseses vastuolus olevad detailplaneeringu lähteseisukohad, mis lubavad nelja miljööalal asuva ajaloolise puumaja asendamist uusehitistega ning kompleksi ajaloolise plaanstruktuuri ja miljöölise terviklikkuse lõhkumist.

Ehkki kõnealuse detailplaneeringu menetlemine seisab veel ees, lähteseisukohtade muutmine on avalikkuse piisavalt jõulise sekkumise korral võimalik ning lootus, et mõistus ettepaneku poolt hääletanud linnavolinike rumaluse võidab, ei ole veel päriselt kadunud, tekitab lühinägelikust olupoliitikast juhitud rumal ja põhimõttelage otsus minus masendust ja sunnib küsima, mis on tinginud selle meid ja meie ajastut iseloomustava ignorantsuse kultuuripärandi ja ümbritseva keskkonna suhtes, mille tõttu meie arhitektuuripärand hävib, linnaruum risustub ja mis sunnib linnavolinikest poliitikuid, sealhulgas õpetatud ajaloolasi, vahetama kultuuriväärtusi peenraha vastu.

Sest minu jaoks ei ole kultuur bioloogiline nähtus, vaid tähistab endiselt isalt pojale, õpetajalt õpilasele edasi antavaid traditsioone, teadmisi ja käitumisjuhiseid, põlvkondade

järjepidevust. Kultuuri olemus seisneb eelkäijate loodud väärtuste ja pärandi tundmises, alalhoidmises ja edasiandmises põlvkonnalt põlvkonnale. Üksnes selliselt toimiva järjepidevuse alusel saab võimalikuks ka uute väärtuste loomine.

Järjepidevuse katkemisel kultuur kidub ja tema edasikestmise võimalikkus sõltub sellest, kas sidet eelnenuga õnnestub taastada, kas õnnestub leida piisavalt pidepunkte, millelt areng saaks jätkuda. Sellistes kriisiolukordades pöörduakse reeglina traditsioonide ja minevikupärandi poole, millel on omadus toimida omamoodi puhvri, vaimse kapitali ja inspiratsiooniallikana. Ajalugu pakub arvukalt näiteid sellistest rohkem või vähem viljastavaks osutunud pöördumistest alates klassikalisest kunstist ja renessansist kuni historitsismi ja postmodernismini.

Juurteta jäänud kultuur, mis eelnenuga suhtestuda ja oma identiteeti säilitada ei suuda, kaotab oma olemise mõtte ja tähenduse, sureb ja tõenäoliselt asendub millegi uuega, mis alustab oma kogemuste talletamist otsast peale. Ka selliseid näiteid on ajaloost teada. Ent sellises katkestuses ei ole minu jaoks midagi positiivset.

Ma usun, et Eesti auväärsete traditsioonidega linnakultuur ei ole veel kaugeltki surnud ja suudab ammutada uut elujõudu oma rikkalikust minevikupärandist. Selle eelduseks on aga, et seda minevikupärandit tuntakse, hinnatakse ja hoitakse hästi ning linnaruumis ei käituta barbaritena.

Ilma traditsioonide ja järjepidevusest ei ole kultuuri, seda ka linnaruumis.

Mart Siilivask

ajaloolane